

Η ιστοριογραφία της δεκαετίας 1940-1950

ΠΡΟΚΟΠΗΣ ΠΑΠΑΣΤΡΑΤΗΣ

Η ΠΕΡΙΟΔΟΣ 1940-1950 και, κατά συνέπεια, η ιστοριογραφία της, επηρεάζεται άμεσα από την πολιτική του ΚΚΕ στη δεκαετία αυτή.

Συγκεκριμένα, η ιστοριογραφία της περιόδου περιστρέφεται, ακόμα μέχρι σήμερα, κατά ένα μεγάλο μέρος της γύρω από δύο θέματα: (α) την αποδιδόμενη στο ΚΚΕ προσπάθεια κατάληψης της εξουσίας, στη διάρκεια της Κατοχής, με αποκορύφωμα τα γεγονότα του Δεκεμβρίου 1944· (β) το πότε και κάτω από ποιες συνθήκες αποφάσισε το ΚΚΕ να καταφύγει στον Εμφύλιο Πόλεμο, και το βαθμό επιρροής που είχε η Σοβιετική Ένωση στην απόφαση αυτή.

Η καταφατική απάντηση και στα δύο αυτά ζητήματα αποτελεί τον ακρογωνιαίο λίθο της ιστοριογραφίας και της ιδεολογίας των νικητών του Εμφυλίου Πολέμου, απέναντι στην οποία η διατύπωση της αντίθετης άποψης, που αρθρώνεται μέσα στην έντονα πολωμένη μετεμφυλιακή ατμόσφαιρα, έχει εκ των πραγμάτων περιορισμένη εμβέλεια. Αν όμως η πτώση της δικτατορίας ανέτρεψε τελικά αυτή την κατάσταση, το πρόβλημα των αρχειακών πηγών όχι μόνο υφίσταται σοβαρότατο, αλλά και η κρατούσα νοοτροπία στο θέμα αυτό εμπνέει βάσιμες ανησυχίες αν θα λυθεί ποτέ σε ικανοποιητικό βαθμό, με σοβαρότατο αντίκτυπο στην ελληνική ιστοριογραφία γενικότερα. Με εξαίρεση τα αρχεία που συγκροτήθηκαν και διατηρήθηκαν λόγω της υπηρεσιακής τους φύσης, όπως του υπουργείου Εξωτερικών, είναι αμφίβολο αν η συγκρότηση των αρχείων άλλων κρατικών υπηρεσιών, βασικής σημασίας για την ελληνική ιστορία, όπως π.χ. των υπουργείων Παιδείας, Οικονομικών, Εσωτερικών, είναι σε κατάσταση να στηρίξουν ιστορικές έρευνες, στην περίπτωση βέβαια που τα αρχεία αυτά υπάρχουν. Παράλληλα, τα Γενικά Αρχεία του Κράτους βρίσκονται σε κατάσταση χρόνιας και σαφούς υπολειπόμενης, κατά την επεικέστερη διατύπωση.

Ο ιστορικός ερευνητής αντιμετωπίζει μια προ πολλού παγιωμένη αδιαφορία — γενικότερο νεοελληνικό φαινόμενο — για τις γραπτές πηγές της ελληνικής ιστορίας, η οποία έχει σχεδόν καθιερωθεί ως κανόνας της δημόσιας διοίκησης. Με βάση αυτό το δεδομένο, ο ερευνητής της περιόδου 1940-1950 καλείται να αναζητήσει αρχειακές πηγές, κάθε μορφής σχε-

τικό έντυπο υλικό και προσωπικές μαρτυρίες. Και αν στην επισήμανση και ανεύρεση του έντυπου υλικού συναντά τις, συνήθεις πλέον για τις ελληνικές συνθήκες, δυσκολίες, το πρόβλημα ουσιαστικά εντοπίζεται στο αρχειακό υλικό και σε ορισμένης κατηγορίας, αλλά ιδιαίδους σημασίας, προσωπικές μαρτυρίες. Παρά τον εντυπωσιασμό που πιθανόν προκαλεί η πληθώρα των εκδιδόμενων μαρτυριών, γεγονός παραμένει ότι η δυνατότητα αποτύπωσης της προφορικής μαρτυρίας για τη δεκαετία αυτή κινδυνεύει να χαθεί πλέον οριστικά, αφού δεν διαφαίνεται καμιά προσπάθεια για να διαφυλαχθεί.

Το κάθε μορφής αρχειακό υλικό για την περίοδο 1940-1950 παραμένει ακόμα απρόσιτο στον ιστορικό ερευνητή. Αρχεία κρατικών υπηρεσιών, πολιτικών κομμάτων, αντιστασιακών οργανώσεων παραμένουν κλειστά, είτε ως αποτέλεσμα των πολιτικών ανωμαλιών της περιόδου είτε εξαιτίας των κειμένων κανονισμών που θεσπίζουν τον περιορισμό της πεντηκονταετίας. Η δημοσίευση αποσπασματικού αρχειακού υλικού, ελάχιστες φορές σχολιασμένου και ενταγμένου στο ιστορικό πλαίσιο, ή το άνοιγμα στην έρευνα ιδιωτικών αρχείων, κατόπιν ρητής εντολής του διαθέτη,¹ δεν λύνει το πρόβλημα. Με αποτέλεσμα, στο θέμα αυτό η μελέτη της περιόδου να στηρίζεται σε εναλλακτικές πηγές πληροφόρησης και συγκεκριμένα στα ξένα αρχεία, ιδιαίτερα πλούσια την περίοδο αυτή λόγω της αυξημένης επέμβασης του ξένου παράγοντα, όχι μόνο για τη διερεύνηση του ρόλου του, αλλά και για τις εξελίξεις της εσωτερικής πολιτικής.²

Εξετάζοντας συνολικά την ιστοριογραφία της περιόδου αυτής μπορούμε να διακρίνουμε μια θεματική εξέλιξη από ένα χρονικό σημείο και ύστερα: τη μεταπολίτευση του 1974 που λειτουργεί καταλυτικά τόσο στο χώρο της αριστερής προσωπικής μαρτυρίας, που απελευθερώνεται από απαγορεύσεις και ποικίλους περιορισμούς, όσο και στο χώρο της επιστημονικής μελέτης.

Μέχρι το 1974, η επίσημη εκδοχή για τα γεγονότα της δεκαετίας 1940-1950, η εκδοχή των νικητών του Εμφυλίου Πολέμου, επαναλαμβάνεται κατά κόρον και χαιρεί φυσικά μονοπωλιακής προβολής στην επταετία της δικτατορίας. Η συνεχής προβολή της επίσημης άποψης για

**Ο ΕΛΛΑΣ ΣΠΑΙΕΙ ΤΑ
ΔΕΣΜΑ ΤΗΣ ΑΘΗΝΑΣ**

στανται πλέον οι προϋποθέσεις για την πληρέστερη δυνατή θεώρηση της δεκαετίας από ιστοριογραφική άποψη.

Τριάντα όμως χρόνια μετά από τα γεγονότα, η ιστοριογραφία της περιόδου κυριαρχείται ακόμη από την προσωπική μαρτυρία και τα δημοσιεύματα στον Τύπο. Τα είδη αυτά, αναμφισβήτητα περισσότερο προσιτά στο ευρύτερο κοινό, και πέρα από τη συμβολή τους στην έρευνα

την περίοδο αυτή είναι άλλωστε λογική συνέπεια της προσπάθειας να διαγραφούν από τη συλλογική μνήμη όλες οι πολιτικές και κοινωνικές διεκδικήσεις που προώθησε ένα μαζικό αντιστασιακό κίνημα με μεγάλη απήχηση στη διάρκεια της Κατοχής. Η προσπάθεια όμως αυτή έχει άμεσο και, συγκεκριμένα, αρνητικό αντίκτυπο στην έρευνα, τόσο για την περίοδο αυτή όσο και για τις αλληλένδετες πολιτικές, κοινωνικές και οικονομικές εξελίξεις στην Ελλάδα, που καλύπτουν σχεδόν ολόκληρο το πρώτο μισό του 20ού αιώνα.

Στο χώρο της ιστοριογραφίας επικρατούν, μέχρι το 1974, κυρίως οι προσωπικές μαρτυρίες, με ελάχιστες προσπάθειες συνολικής θεώρησης των εξελίξεων, αλλά ακόμη και στην τελευταία αυτή περίπτωση η περίοδος του Εμφυλίου Πολέμου αντιμετωπίζεται κατ' οικονομίαν.

Από το 1974, παρατηρείται μια θεματική διεύρυνση. Αρχίζουν σταδιακά να εμφανίζονται οι πρώτες συνθετικές εργασίες. Η προσπάθεια αυτή είναι αποτέλεσμα της προβληματικής που έχει ήδη αρχίσει να διατυπώνεται στη διάρκεια της δικτατορίας και που επαναθέτει το θέμα της ξένης επέμβασης στην πρόσφατη ελληνική ιστορία. Ταυτόχρονα όμως επανεμφανίζεται παράλληλα και η αριστερή προσωπική μαρτυρία, μετά τη μονόπλευρη επτάχρονη αναγκαστική σιωπή, ενώ τα δημοσιεύματα του Τύπου πάνω στο θέμα αυτό παρουσιάζουν μια καταπληκτική αύξηση. Από την εποχή αυτή υφί-

της εποχής, ενέχουν τον κίνδυνο της υπεραπλούστευσης. Ξεκινώντας από δεδομένες θέσεις και με ελλιπή, κατά το πλείστον, γενική εποπτεία της περιόδου, οδηγούν ένα πολύπλοκο θέμα, με ποικίλες αλληλένδετες παραμέτρους, σε επιεικνυ-νες υπεραπλουστεύσεις και σχηματικά συμπεράσματα.

Αυτό αφορά ιδιαίτερα την αντιμετώπιση της περιόδου από τον Τύπο, άμεση συνέπεια του γεγονότος ότι η δεκαετία αυτή δεν έχει αποσυνδεθεί από την τρέχουσα πολιτική πρακτική και εκμετάλλευση. Το αποτέλεσμα είναι να ενισχύεται η ήδη υπάρχουσα πολιτική φόρτιση γύρω από την εποχή αυτή, πέρα από τους άλλους γνωστούς, και ως ένα βαθμό καταναητούς, παράγοντες που συντρέχουν γι' αυτό.

Όλα αυτά αποτελούν εγγενείς αδυναμίες για μια, όσο το δυνατόν, νηφάλια θεώρηση της δεκαετίας, συνιστούν όμως τις συνθήκες μέσα στις οποίες έχει αρχίσει, και συνεχίζει την ανάπτυξη της, η μελέτη της δεκαετίας 1940-1950. Τα πρώτα της συμπεράσματα γίνονται γνωστά στην Ελλάδα μετά την πτώση της δικτατορίας, αποτέλεσμα της έρευνας που αρχίζει στο εξωτερικό, κατά τη διάρκεια της, στα πλαίσια διδακτορικών διατριβών, αλλά και ως αποτέλεσμα των ευρύτερων προβληματισμών που προκαλεί η επιβολή του καθεστώτος αυτού. Η νέα αυτή προσπάθεια είναι συνέχεια της, σχετικά πρόσφατης, στροφής της έρευνας στην ελληνική πολιτική και διπλωματική

ιστορία του 20ού αιώνα, τα πρώτα αποτελέσματα της οποίας αρχίζουν να εμφανίζονται με μορφή διδακτορικών διατριβών σε πανεπιστήμια του αγγλοσαξωνικού χώρου στη δεκαετία του 1960. Οι λόγοι γι' αυτή την καθυστερημένη ανάπτυξη της έρευνας για την περίοδο αυτή είναι πολλοί: η έλλειψη ιστοριογραφικής παράδοσης στη σύγχρονη ελληνική ιστορία, αποτέλεσμα προσήλωσης σε παλαιότερες εποχές, αλλά και η ανασταλτική επίδραση που άσκησε στην ιστοριογραφία τόσο η πολιτική αστάθεια του Μεσοπολέμου όσο και η πολιτική όξυνση που ακολούθησε, στη δεκαετία 1940-1950, και μετά από αυτή. Κατά συνέπεια, η συνειδητή απουσία προβληματισμού και μεθοδολογικής ανανέωσης στον πανεπιστημιακό χώρο έχει ως αποτέλεσμα την αναζήτηση των προϋποθέσεων έρευνας στο εξωτερικό. Η προτεραιότητα δίνεται στη μελέτη της πολιτικοδιπλωματικής διαμάχης, που ούτως ή άλλως κυριαρχεί και επηρεάζει την πολιτική σκηνή.

Επιπλέον, το γεγονός ότι στην ελληνική μεταπολεμική κοινωνία είναι σαφέστατη η αγγλοσαξωνική πολιτιστική παρουσία, σε συνδυασμό με την έλλειψη γαλλικού ενδιαφέροντος για παρέμβαση στον τομέα της σύγχρονης ιστοριογραφίας, συμβάλλουν στο να στραφεί η έρευνα για την πρόσφατη ελληνική ιστορία στον αγγλοσαξωνικό πανεπιστημιακό χώρο.

Με την επιβολή της δικτατορίας, το ενδιαφέρον για τη σύγχρονη ελληνική ιστορία μετατοπίζεται στη δεκαετία 1940-1950 και δεν περιορίζεται πλέον μόνο σε Έλληνες ιστορικούς. Οι συντεταγμένες της έρευνας αυτής μπορούν να προσδιοριστούν με βάση τα τέσσερα διεθνή συνέδρια που έχουν γίνει μέχρι τώρα για τη δεκαετία αυτή, χαρακτηριστικό του γενικότερου ενδιαφέροντος που προκαλεί η περίοδος. Ενδεικτικό όμως των κλίματος που ακόμα επικρατεί στην Ελλάδα είναι ότι το μόνο συνέδριο που δεν αναφέρθηκε στον Εμφύλιο Πόλεμο ήταν αυτό που έγινε στην Αθήνα το 1984 και το οποίο ήταν αποτέλεσμα ιδιωτικής πρωτοβουλίας.³

Χαρακτηριστικά γνωρίσματα της έρευνας αυτής είναι ότι έχει έντονο διεθνή χαρακτήρα και ότι τα πρώτα συμπεράσματά της αρχίζουν ουσιαστικά να διατυπώνονται πριν από δέκα χρόνια, ένα σημαντικό μέρος των οποίων, υπό μορφή πλέον μονογραφιών, δεν έχει ακόμα μεταφραστεί ελληνικά. Επιπλέον, διαπιστώνεται μια ανισομέρεια στην αντιμετώπιση των επιμέρους εξελίξεων. Ουσιαστικά, η δεκαετία διαχωρίζεται σε δύο περιόδους, Κατοχή-Αντίσταση και Εμφύλιος Πόλεμος, οι οποίες εξετάζονται κατά κανόνα ξεχωριστά, ενώ το βά-

ρος της έρευνας συγκεντρώνεται προς το παρόν στην πρώτη περίοδο.

Η έρευνα αυτή, όπως άλλωστε και οι αντίστοιχες προσωπικές μαρτυρίες σε πολύ μεγαλύτερο βαθμό, εμπλέκεται σ' έναν φαύλο κύκλο, γιατί επηρεάζεται αναπόφευκτα από την πολιτική φόρτιση που ακόμα προκαλεί η περίοδος αυτή, και με τη σειρά της συμβάλλει στη διατήρησή της.

Αυτό είναι άμεση συνέπεια της μη αποσύνδεσης της υπό εξέταση περιόδου από την τρέχουσα πολιτική πρακτική, γεγονός που με τη σειρά του έχει άμεσο αντίκτυπο και σ' ένα άλλο βασικό χαρακτηριστικό της έρευνας αυτής, την περιορισμένη θεματική της.

Η αιτία για τη συγκέντρωση της προσοχής σε πολιτικά και διπλωματικά ζητήματα θα πρέπει να αναζητηθεί, κατά κύριο λόγο, στη δυνατότητα μελέτης του αρχαιικού υλικού των τριών δυτικών δυνάμεων που έπαιξαν πρωταρχικό ρόλο στις εξελίξεις της δεκαετίας. Σημαντικό ρόλο στη διαμόρφωση της έρευνας έπαιξε και η μεθοδολογική προσέγγιση του θέματος, που συνίσταται στη συλλογή και επεξεργασία στοιχείων, αναμενόμενη άλλωστε αντίδραση όσον αφορά μια περίοδο που διερευνάται για πρώτη φορά. Αυτό όμως δεν μειώνει τον κίνδυνο για την έρευνα της περιόδου, όπως έγκαιρα υπογραμμίστηκε,⁴ να προσδώσει στα επιφανόμενα αυτά το χαρακτήρα κύριων και αντινόμων ιστορικών παραγόντων, ενώ αντίστροφα, η προσοχή πρέπει να δοθεί στη μελέτη των εσωτερικών δομών της ελληνικής οικονομίας και κοινωνίας. Συγκεκριμένα, δεν έχουν μελετηθεί οι κοινωνικές και οικονομικές προϋποθέσεις συγκρότησης του ΕΑΜ, με αποτέλεσμα να μην έχουν εκτιμηθεί και τα στοιχεία που προσδιορίζουν το χαρακτήρα της οργάνωσης αυτής. Η αναμφισβήτητη ευρύτητα του ΕΑΜ εξηγεί την ασάφεια όσον αφορά το χαρακτήρα του κινήματος αυτού, το οποίο πήρε διαστάσεις κοινωνικού φαινομένου. Αν όμως η ασάφεια τότε ήταν επιβεβλημένη εκ των πραγμάτων, η διατήρησή της σήμερα εξυπηρετεί πολιτικές σκοπιμότητες άσχετες με τα γεγονότα της εποχής εκείνης.

Η εξέλιξη της έρευνας, όμως, προς την κατεύθυνση αυτή δεν έχει προχωρήσει σημαντικά αφ' ότου υπογραμμίστηκε ο κίνδυνος αυτός, πριν από δέκα χρόνια. Τα πρώτα συμπεράσματα, υπό μορφή άρθρων στα συνέδρια, που προαναφέρθηκαν δεν παραχώρησαν ακόμα τη θέση τους σε μονογραφίες γύρω από τα θέματα αυτά. Τομείς σημαντικότεροι, όπως π.χ. οικονομικές δραστηριότητες στη διάρκεια της δεκαετίας, εξετάζονται από δύο άρθρα προς το παρόν.⁵

Η έρευνα της κατοχικής περιόδου και των πολύπλευρων συνεπειών της όχι μό-

νο δεν έχει διερευνηθεί συστηματικά, αλλά έχει περάσει σε δεύτερο, μοίρα μπροστά στη λεπτομερή εξέταση του πολιτικού παιγνιδιού εξουσίας που παιζόταν τότε με στόχο το μεταπελευθερωτικό καθεστώς.⁶

Γεγονός όμως είναι ότι, έστω και με αυτές τις ελλείψεις και καθυστερήσεις, η ιστορική έρευνα αρχίζει να περνάει από το στάδιο της αναζήτησης ενόχων και α-

πόδοσης ευθύνων στη μελέτη ρασιικών θεμάτων για την εξέλιξη της ελληνικής κοινωνίας στη δεκαετία αυτή. Η έρευνα όμως αυτή δεν είναι αποτέλεσμα συνολικής θεώρησης της περιόδου, ενταγμένης στα πλαίσια ενός ευρύτερου αντίστοιχου προγράμματος. Αντίθετα, είναι απόρροια επιμέρους προτάσεων μεμονωμένων ερευνητών που, λόγω της έλλειψης ενδιαφέροντος για μια συνολική αντιμετώπιση της δεκαετίας, εντάσσουν την έρευνα των θεμάτων τους σε διαφορετικά προγράμματα, που εμπεριέχουν μεν τα εξεταζόμενα θέματα αλλά έχουν ευρύτερη θεματική. Πρόκειται ουσιαστικά για τα προγράμματα ερευνών που έχουν θεσπιστεί εκτός του πανεπιστημιακού χώρου και τα οποία τελικά συνιστούν την ειδοποιό διαφορά σχετικά με τον τρόπο διεξαγωγής της ιστορικής έρευνας στην Ελλάδα μέχρι και τη δεκαετία του 1970.

Στην Ελλάδα, σε αντίθεση με άλλες ευρωπαϊκές χώρες που είχαν τις ίδιες εμπειρίες, δεν έχει ακόμα εξεταστεί συστηματικά η δεκαετία 1940-1950 ή έστω η πρώτη πενταετία της, που αφορά τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο. Η ανυπαρξία προς το παρόν μιας τέτοιας συστηματικής προσπάθειας μπορεί σχηματικά να αποδοθεί, εκτός από τους προφανείς πολιτικούς λόγους, στη μη συστηματική διδασκαλία της περιόδου, σε συνδυασμό με την ανυπαρξία θεσμοθετημένης μεταπτυχιακής έρευνας στο πανεπιστήμιο. Αλλά και στον γενικότερο χώρο της σύγχρονης ελληνικής ιστοριογραφίας, πραγματοποιή-

τα έχει η μεταφορά και, άκριτη τις περισσότερες φορές, εφαρμογή καινοφανών για την Ελλάδα ιστορικών θεωριών, όπως της σχολής των *Annales*.

Στην ιστοριογραφία της περιόδου έχει ήδη διαμορφωθεί ένα κλίμα σαφώς κριτικό, όσον αφορά τη μέχρι πρόδραφα καθιερωμένη άποψη για τα γεγονότα της δεκαετίας 1940-1950, με αποτέλεσμα η παράταξη των νικητών του Εμφυλίου Πολέμου να περάσει σταδιακά από τη θέση του αδιαφιλονίκητου κατήγορου στη θέση του κρινόμενου για σειρά πράξεων και παραλείψεων. Η μεταπολίτευση του 1974 είναι το χρονικό σημείο τομής για την εξέλιξη αυτή, η οποία επαληθεύεται όσο παγιώνεται ο σχηματικός διαχωρισμός της ιστοριογραφίας της περιόδου αυτής σε δύο αντίθετες απόψεις. Χαρακτηριστικό γνώρισμα του διαχωρισμού αυτού είναι η διαφορετική προσέγγιση της περιόδου. Ενώ η αριστερή ιστοριογραφία, στα πρώτα χρόνια μετά τη μεταπολίτευση, δείχνει τα πρώτα δείγματα διεύρυνσης της θεματικής της, η δεξιά ιστοριογραφία διακρίνεται από χαρακτηριστική αδυναμία ανανέωσης και στείρα προσήλωση στο παλαιό ερμηνευτικό σχήμα, με στόχο την αξιωματική επιβεβαίωση των πολιτικών επιλογών της παράταξής της. Στην ουσία, πρόκειται για ανανέωση της προσπάθειας της, που συνεχίζεται αδιάσπαστη και στη διάρκεια της επταετίας. Στην προκειμένη περίπτωση, όμως, αποπνίξιμιάς ουσιαστικά γιατί επιχειρεί -πρώτη αυτή- να προκα-

ταλάβει ένα θέμα, σε μια περίοδο που είναι σαφές ότι πολλές καθιερωμένες απόψεις πρόκειται να επαναπροσδιοριστούν.⁷

Το ζήτημα έχει σαφέστατη πολιτική προέκταση, γιατί στην περίπτωση που η αριστερή ιστοριογραφία πετύχει να προβάλει τεκμηριωμένα και πειστικά την άποψή της, κινδυνεύει η αξιοπιστία της παράταξης που διακυβέρνησε, ουσιαστι-

κά απρόσκοπτα, από την εποχή του Εμφυλίου Πολέμου και η οποία στήριξε όλη την πολιτική πρακτική της σε καταστάσεις που κινδυνεύουν να αποδειχθούν μύθος ή που, στην καλύτερη γι' αυτήν περίπτωση, δεν έλαβαν την έκταση που η ίδια τους προσέδωσε. Η ιστοριογραφική όμως υποστήριξη, που αυτή αναμένει, δεν φαίνεται να έχει δικαιώσει τις προσδοκίες της: η συγκεκριμένη προσπάθεια δεν έχει κατορθώσει να λειτουργήσει ως αντίπαλο δέος στην αριστερή ιστοριογραφία. Προσκολλημένη στα ίδια επιχειρήματα, σε μια περίοδο πλούσιου ιστορικού προβληματισμού, και έχοντας να αντιμετωπίσει ένα αυξανόμενο σε όγκο αρχειακό υλικό, που δεν μπορεί να αξιοποιηθεί με βάση προκαθορισμένα κριτήρια, δίνει ουσιαστικά μάχες οπισθοφυλακής αδυνατώντας να ανανεωθεί, όπως τόσο ανάγλυφα αποδεικνύεται από την τελευταία σχετική μελέτη που εκδόθηκε.⁸

Η εξέταση της αγγλικής ιστοριογραφίας για τη συγκεκριμένη αυτή περίοδο παρουσιάζει ιδιαίτερο ενδιαφέρον: εκτός από τους προφανείς πολιτικούς λόγους, υπάρχουν κοινά σημεία με την αντίστοιχη ελληνική, καθώς επίσης και η δυνατότητα σύγκρισης των δύο αυτών προσπαθειών. Η χρονική τομή στις αρχές της δεκαετίας του 1970, η προβολή της επίσημης άποψης για τα γεγονότα και η κυριαρχία των προσωπικών μαρτυριών είναι τα τρία κοινά σημεία των δύο αυτών ιστοριογραφιών.

Η χρονική αυτή τομή είναι βασικά

κοινό σημείο για τη γενικότερη ιστοριογραφία της δεκαετίας 1940-1950, λόγω της δυνατότητας προσπέλασης που παρέχει σε αρχειακό υλικό πρωταρχικής αξίας για την υπό εξέταση περίοδο. Το γεγονός αυτό είναι καθοριστικής σημασίας και ουσιαστικά υπονομεύει την εγκυρότητα των προσωπικών αυτών μαρτυριών, όσον αφορά τουλάχιστον το κυρίαρχο θέμα που τις διατρέχει, διατυπωμένο με τη χαρακτηριστική κατ' επίφαση αγγλική αντικειμενικότητα, την προβολή του βρετανικού παράγοντα στην Ελλάδα ως καλοπροαίρετου επιδιαιτητή εμφύλιων συγκρούσεων. Παρά όμως τη δυνατότητα πληρέστερης έρευνας, δεν παρατηρείται ανανέωση της αγγλικής ιστοριογραφίας στο θέμα αυτό. Η βρετανική πολιτική απέναντι στην Ελλάδα, τα χρόνια αυτά, εξετάζεται μέσα σ' ένα ευρύτερο πλαίσιο,⁹ αλλά είναι ενδεικτικό της έλλειψης ειδικού ενδιαφέροντος της αγγλικής ιστοριογραφίας για το θέμα αυτό ότι δεν έχει εκδοθεί ούτε μία σχετική μονογραφία. Η καθαυτό ενασχόληση με τα ελληνικά ζητήματα περιορίζεται σε άρθρα για επιμέρους θέματα πολιτικού και διπλωματικού περιεχομένου. Σε αντιδιαστολή όμως προς αυτή την αδράνεια της αγγλικής, παρατηρείται ανάπτυξη της αγγλόφωνης ιστοριογραφίας για την περίοδο αυτή, με άμεση προτεραιότητα και εδώ στην εξέταση των πολιτικών και διπλωματικών γεγονότων.¹⁰

Στην Ελλάδα, οι προσωπικές μαρτυρίες των Βρετανών αξιωματικών-συνδέσμων με τις αντιστασιακές οργανώσεις, που συνιστούν άλλωστε το κύριο μέρος της αγγλικής ιστοριογραφίας για την περίοδο, ανακαλύπτονται ουσιαστικά με σημαντική καθυστέρηση, όταν, μετά τη μεταπολίτευση του 1974, μεταφράζονται οι δύο χαρακτηριστικότερες από αυτές, μέσα στο γενικότερο ενδιαφέρον που εκδηλώνεται τότε για την περίοδο αυτή.¹¹

Τα βιβλία αυτά, και κυρίως οι πολιτικές απόψεις που αυτά αναπαράγουν, επιστρατεύονται από την παράταξη των νικητών του Εμφυλίου Πολέμου και αποτελούν το έναυσμα μιας προσπάθειας διαλέξεων, δημοσιευμάτων και εκδόσεων, που αποβλέπει στην ανασύνταξη των επιχειρημάτων της παράταξης αυτής για την περίοδο 1940-1950: όμως το προσπελάσιμο πλέον αρχειακό υλικό περιορίζει τα βιβλία αυτά στην πραγματική τους διάσταση, εκείνη της προσωπικής μαρτυρίας. Το αποτέλεσμα είναι ότι δεν νομιμοποιούνται να προβληθούν ως αντικειμενική καταγραφή των γεγονότων, στηρίζοντας έτσι τα επιχειρήματα της παράταξης αυτής, που τόσο όψιμα αποφάσισε να τα χρησιμοποιήσει.

Είναι γεγονός ότι το ευρύτερο κοινό αντιμετωπίζει ακόμη τη δεκαετία 1940-1950 ως αναπόσπαστο τμήμα της πολιτι-

κής αντιπαράθεσης που συνεχίζεται και σήμερα, και η οποία οξύνθηκε ιδιαίτερα από τις εξελίξεις της περιόδου εκείνης.¹² Για την περίοδο του Εμφυλίου Πολέμου, όπου αυτό είναι εμφανέστερο, ένας από τους λόγους είναι και η καθυστέρηση της ιστοριογραφίας να θέσει, πόσο μάλλον να εξετάσει, τα βασικά θέματα που προσδιορίζουν την περίοδο αυτή. Το αποτέλεσμα είναι να παραμένει κυρίαρχο ακόμα το αρχικό πρόβλημα της αναζήτησης ενόχων και απόδοσης ευθυνών, αναπαράγοντας όλα τα πλέγματα που προκαλεί μια εμφύλια σύγκρουση και που τελικά μόνο την ιστορική έρευνα δεν προάγουν. □

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

1. Αρχείο Εμ. Τσουδερού. Για τη δεκαετία 1940-1950 στα ΓΑΚ και στη Γεννάδειο Βιβλιοθήκη.
2. Στο Κέντρο Ερεύνες Ιστορίας Νεωτέρου Ελληνισμού της Ακαδημίας Αθηνών υπάρχουν σε μικροφίλμ, κατόπιν επίμονων προσπαθειών του τ. διευθυντή του Ε. Πρεβελάκη, η σειρά F.O. 371 Political Correspondance για την Ελλάδα για το μεγαλύτερο μέρος της δεκαετίας 1940-1950, σημαντικό μέρος των εγγράφων του γερμανικού στρατού κατοχής στην Ελλάδα καθώς και τμήμα των αντίστοιχων εγγράφων των ιταλικών δυνάμεων κατοχής.
3. Τα συνέδρια αυτά ήταν:
 - «Greece: From Resistance to Civil War». Λονδίνο 1978. Τα πρακτικά εκδόθηκαν και στα ελληνικά από τα Νέα Σύνορα, το 1982.
 - «Greece in the 1940s». Ουάσιγκτον 1978. Τα πρακτικά εκδόθηκαν και στα ελληνικά από το Θεμέλιο, το 1984.
 - «Δικτατορία, Κατοχή, Αντίσταση: Η Ελλάδα 1936-1944». Αθήνα 1984. Τα πρακτικά θα εκδοθούν από το Μορφωτικό Ίδρυμα της Αγροτικής Τράπεζας της Ελλάδας.
 - «Conference on the Greek Civil War 1945-1949». Κοπεγχάγη 1984. Τα πρακτικά εκδόθηκαν στα αγγλικά από το Πανεπιστήμιο της Κοπεγχάγης, το 1987.
4. Ν. Σβορώνος, «Τα κύρια προβλήματα της περιόδου 1940-1950 στην ελληνική ιστορία», στο *Η Ελλάδα στη δεκαετία 1940-1950. Ένα έθνος σε κρίση*, Θεμέλιο 1984, σσ. 22-23.
5. Σ. Θωμαδάκης. «Μαύρη αγορά, πληθωρισμός και βία στην οικονομία της κατεχόμενης Ελλάδας», στο *Η Ελλάδα στη δεκαετία 1940-1950*, Θεμέλιο 1984, σσ. 117-144.
 - C. Hadzioussif, «Economic Stabilization and Political Unrest: Greece 1944-1947», στο L. Baerentzen, J. Iatrides, O. Smith (eds), *Studies in the History of the Greek Civil War 1945-1949*, Museum Tusulanum Press, Copenhagen 1987, σσ. 25-40.
6. Οι μελέτες του J. Hondros, *Occupation and Resistance. The Greek Agony 1941-1944*, Pella N.Y. 1983, και του H. Fleischer, *Im Kreuzschatten der Mächte Grie-*

chenland 1941-1944, Peter Lang, Frankfurt 1986, ασχολούνται διεξοδικότερα με την εσωτερική κατάσταση στην Ελλάδα.

Η πρόσφατη όμως και εκτός κλίματος προβολή των, αξιοσημείων αλλά αποσπασματικού χαρακτήρα, προσωπικών μορφών αντίστασης από άνδρες του γερμανικού στρατού κατοχής κατά του ναζιστικού καθεστώτος δεν κατάφερε να αλλάξει τη ζοφερή εικόνα για την περίοδο αυτή. Βλέπε τη σχετική σειρά εκδηλώ-

σεων που οργανώθηκε από το Ινστιτούτο Γκαίτε, το φθινόπωρο του 1987.

7. Έναυσμα στην προσπάθεια αυτή δίνει το βιβλίο του Ε. Αβέρωφ, *Φωτιά και τσεκούρι*. Δεν είναι τυχαίο ότι τυπώνεται στα ελληνικά τον Μάρτιο του 1974.
8. Α. Ι. Κοραντή, *Πολιτική και Διπλωματική Ιστορία της Ελλάδος 1941-1945*, τόμος Α': Ο πρώτος γύρος, τόμος Β': Ο δεύτερος γύρος. Εστία 1987. Αντίστοιχη προσπάθεια είναι και το αφιέρωμα της *Revue d'histoire de la deuxième guerre mondiale et des conflits contemporains*, «La Grèce dans la deuxième guerre mondiale», αρ. 136, Οκτώβριος 1984. Την ευθύνη της επιλογής των άρθρων είχε ο Κ. Τσάτσος, πρόεδρος της Επιτροπής Ιστορίας του Β' Παγκοσμίου Πολέμου της Ακαδημίας Αθηνών, που ανέτρεψε προηγούμενη απόφαση της ίδιας επιτροπής υπό τον Π. Κανελλόπουλο για μια εξέταση της περιόδου βασισμένη στα πρόσφατα πορίσματα της σχετικής ιστοριογραφίας. Στο ίδιο κλίμα αλλά σε ηπιότερους τόνους κινείται και η μελέτη του G. Alexander, *The Prelude to the Truman Doctrine. British Policy in Greece 1944-1947*, Clarendon Press, 1982.
9. Βλέπε ενδεικτικά, E. Barker, *British Policy in South East Europe in the Second World War*, Macmillan, London, 1976.
10. Οι μελέτες για την περίοδο αυτή είναι στην πλειοψηφία τους γραμμένες στα αγγλικά από Δανούς, Έλληνες, Γερμανούς και Αμερικανούς ερευνητές. Εξαιρεση αποτελούν δύο μελέτες στα γερμανικά και μία στα γαλλικά.
11. Πρόκειται για τις μαρτυρίες του C.M. Woodhouse, *Το μήλο της έριδος. Η ελληνική Αντίσταση και η πολιτική των Μεγά-*

λων Δυνάμεων, Εξάντας 1976, και E. C. W. Myers, *Η ελληνική περιπλοκή. Οι Βρετανοί στην κατεχόμενη Ελλάδα*, Εξάντας 1976.

12. Στο πλαίσιο αυτό εντάσσεται τόσο η προβολή και υπέρμετρη δημοσιότητα που επιφυλάχθηκε για λόγους καθαρά πολιτικής σκοπιμότητας, στην *Ελένη* του Ν. Γκαίητς, όσο και η αρνητική αντίδραση στο βρετανικό τηλεοπτικό πρόγραμμα «Ο κρυφός πόλεμος», που για πρώτη φορά πρόβαλε στο αποτελεσματικότερο των μέσων μαζικής ενημέρωσης συμπεράσματα για τη δεκαετία 1940-1950, που είναι πλέον κοινός τόπος στη σύγχρονη ιστοριογραφία, αλλά τα οποία περιορίζονταν μέχρι τώρα σε εξειδικευμένες μονογραφίες.

